

Proč se vůbec zabývat etikou?

Česká společnost má s etikou trochu potíže, přičemž důvodů je celá řada: jedněm se zdá, že etiku mají již v krvi, poněvadž rodiče je báječně vychovali, zatímco jiní mají za to, že etika je jen pokrytectvím slabých. Další pokládají to, co etika sleduje, za pouhou fikci a naopak někteří si zase troufají být arbitrem toho, co je třeba dělat, poněvadž jim to nějakým způsobem prozradil jim nakloněný bůh samotný. Leckdo ztotožňuje etiku s tím, co je zapsáno v dohodnutých mezinárodních či národních kodexech a co stačí prostě plnit, kdežto někteří si dokonce myslí, že i kodexy jsou zbytečnost a že stačí mít kvalitní zákony.

Pokusme si všimnout etiky z trochu jiné strany. Předně je prospěšné ukázat si, co mají rovina právní a mravní společného: oběma jde o to, co svou povahou vlastně není, avšak co mělo být v minulosti či co má teprve být někdy v budoucnosti. Již z tohoto prostého konstatování vyplývá požadavek na poměrně dost abstraktní uvažování (představit si zde něco lze dost těžko) a zároveň i to, že vědecké bádání nás v této souvislosti nechává na holičkách, poněvadž se soustřeďuje pouze na to, co je, a co se tudíž dá zachytit v určitém popisu. Ovšem mezi mravní a právní rovinou je i spousta rozdílů. Uvedl bych zde ve stručnosti dva.

Je známo z odborné literatury (Josef Klíma: Nejstarší zákony lidstva), že první zákony vznikaly docela prostě zaznamenáním zvyků (zvyk = ethos) běžných v dané společnosti – nutně se tudíž obracejí do minulosti. Když je pak daná společnost dost konzervativní a rigidní čili když se toho moc nemění, bohatě takto dohodnutá pravidla stačí. Každý, kdo myslí po svém, se musí podvolit tomu, co platí pro všechny stejně: vlastní iniciativa v této věci je tudíž na škodu. Zde je tak vedle důrazu na minulost druhý rys, totiž heteronomie spočívající v tom, že zákony každému člověku nařizuje někdo jiný (z „heteros“ čili jiný a „nomos“ čili zákon). Ovšem ve chvíli, kdy je vývoj společnosti rychlý, kdy se okolnosti rychle střídají či kdy se objevují často případy jedinečné, veškeré zákony selhávají: dopředu psát zákony totiž nelze. V těchto případech vzniká požadavek na to, aby byl každý sám morálně vyspělý a aby se zákonodárcem stal sám (sám je „autos“ a „nomos“ je opět zákon); předpokladem je, že takto autonomní jedinec je schopen sám najít správné řešení v konkrétních případech, přičemž v pozadí tkví to, že jde o schopnost rozvrhovat budoucnost – budoucnost je tak těžištěm etického uvažování. Dokonce si troufám tvrdit, že etické uvažování je tak trochu „sci-fi“ s tím, že jeho nástrojem je místo automatického zapisování oněch zvyků jejich autonomní a kritické hodnocení.

Poněvadž pak medicína odedávna pracuje hodně s jedinečnými případy a moderní medicína prodělává překotný pokrok, zabývat se etikou je pro lékaře naprosto nezbytné. Obávám se, že mnohý lékař si to u nás vykládá po svém, totiž tak, že si může vlastně dělat, co chce. Takže jsme již přesně v bodě, kde je třeba uvést klíčové důvody pro to etikou se vážně zabývat.

Dovolil bych si zde jeden nastínit (pochopitelně by se daly rozebírat důvody další a hlubší, avšak to by si již vyžádalo odborné pojednání). Vyjděme z toho, že mezi námi je mnoho relativistů tvrdících, že morální principy jsou výsledkem dohod nepsaných i psaných a že vposledu nic závazného není. Avšak vtip tkví v tom, že dohodu je třeba napřed uzavřít a že takové uzavírání dohody závisí na splnění jistých předpokladů; bezesporu je řada takových podmínek, ovšem jednu bych zde rád zdůraznil. Zkušenost ukazuje každému, že dohodu lze uzavřít jen tehdy, když si obě či všechny strany důvěřují navzájem; vyjádřeno jinak, bez důvěry se naprosto žádná dohoda uzavřít nedá. Avšak na tom, že si důvěřovat budeme, se dohodnout nemůžeme, poněvadž k takovému dohadování bychom opět potřebovali jistou vzájemnou důvěru již mít. Jde tudíž o to, že důvěra je absolutním základem, přičemž i relativista toto musí připustit.

Rozvíjet důvěru se pak dá tak, že člověk deklaruje principy jím samotným přijaté, přičemž větší skupina (například lékaři coby stav, daná nemocnice či určité oddělení v ní) je může potud, pokud se na nich shodla, sepsat v podobě kodexu a tento kodex vystavit veřejně. Avšak totéž platí pro jednotlivce vstupujícího například do manželství. Když pak ten, kdo se takto spontánně k něčemu zaváže, posléze své sliby i plní, krok za krokem si buduje důvěru ostatních. Udělal bych zde snad ještě jednu naprosto klíčovou poznámku: vztah mezi důvěrou a jejím opakem vůbec není symetrický či přesněji, je naprosto opačný. Zatímco ztratit důvěru se dá lehce jediným selháním, vybudovat ji trvá leckdy velmi dlouho. Toto pravidlo zná každá kvalitní firma či banka a lze si jen přát, aby to pochopil i každý český lékař – lékař se totiž ještě spíše než kdo jiný bez důvěry svých pacientů sotva obejde.

Jan Payne